

DOI 10.47315/archives2023.336.166

УДК 929(477):023

Олеся Дзира

кандидатка історичних наук,
завідувачка відділу зарубіжної україніки,
Інститут книгознавства
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3928-3824>

ЛАРИСА ДЕГТЯРЕНКО (1946–2022): ПІВСТОЛІТТЯ РОБОТИ НА БІБЛІОТЕЧНІЙ НИВІ

Анотація. Висвітлено життєвий шлях і науковий доробок завідувачки відділу зарубіжної україніки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського Лариси Олександрівни Дегтяренко (1946–2022), яка присвятила 50 років свого життя бібліотечній справі. Л. Дегтяренко багато років працювала співробітницею і завідувачкою фонду спеціального зберігання, а з його реорганізацією – завідувачкою відділу зарубіжної україніки. Була учасницею бурхливого етапу в його історії, а саме розсекречення фондів, заборонених до цього радянською цензурою для широкого кола читачів. У зв'язку з цим **метою роботи** є проаналізувати відомості про професійний зріст і дослідницьку діяльність Л. Дегтяренко, спрямовану на розкриття тасмних у свій час фондів. Для написання статті використано **методи** аналізу, синтезу, історико-порівняльний, проблемно-хронологічний та біографічний. **Науковою новизною** дослідження є репрезентація першої біографії Л. Дегтяренко, що, у свою чергу, розкриває діяльність фонду спеціального зберігання (1960–1980-х років), трансформованого 1992 р. у відділ зарубіжної україніки. **Висновки.** Роки відданої праці Л. Дегтяренко присвятила збереженню та оприлюдненню цінної українознавчої літератури у НБУВ, що складалася з видань діаспори і репресованих авторів. Вивчала фонд, займалася книгознавчими та бібліотекознавчими дослідженнями, була однією з перших, хто розпочав написання історії спецхову ЦНБ АН УРСР. Як його співробітниця, намагалася захистити книжки і журнали від знищення, однак не могла запобігти процесу вилученню книг з основного книгосховища та хоча б частково ухилитися від виконання більшості наказів Головного управління з охорони державних тасмниць у пресі при Раді Міністрів УРСР, у підпорядкуванні якого перебував спецфонд. Із його закриттям гаряче виступала за створення наукового відділу зарубіжної україніки, першою завідувачкою якого стала й більше 20-ти років організувала його роботу.

Ключові слова: Л. Дегтяренко; фонд спеціального зберігання; відділ зарубіжної україніки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського; книгознавчі дослідження.

Історія фонду спеціального зберігання Центральної наукової бібліотеки Академії наук УРСР (далі – ЦНБ АН УРСР), трансформованого у відділ зарубіжної україніки (далі – ВЗУ) з відновленням незалежності України немислима без вивчення професійної діяльності його співробітників. Безпосередньо організацією його роботи з 1989 р. займалася Лариса Олександрівна Дегтяренко (1946–2022), довголітня співробітниця і завідувачка відділу. Саме вона була причетна до процесу розсекречення забороненої радянською цензурою літератури в бібліотеці й відкриття оновленого, доступного для всіх читачів відділу. Л. Дегтяренко була свідком та учасником переломних подій, що відобразилися на її професійній діяльності. Оскільки її діяльність не була об'єктом наукових досліджень та й сама історія спецфонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) вибірково і стисло викладена її співробітниками¹, зазначена тема є актуальною і заслуговує уваги.

Метою обраного дослідження є аналіз життєвого шляху і наукового доробку завідувачки відділу зарубіжної україніки Л. Дегтяренко. Відповідно до мети поставлено такі завдання: висвітлити її професійну й наукову діяльність у радянські часи та роки незалежності; простежити зміни в роботі, що відбулися з реорганізацією спецфонду у відділ зарубіжної україніки.

Лариса Дегтяренко (у дівочтві – Клищенко) народилася 2 грудня 1946 р. у Києві в родині службовця. Батько працював на заводі «Київ-прилад», а мати – бухгалтером на текстильній фабриці. У 1954–1965 рр. навчалася в середній загальноосвітній трудовій політехнічній школі № 17². У характеристиці класного керівника для вступу у виш Л. Дегтяренко описувалася, як «спокійна, вдумлива учениця... Багато читає». Зі слів вчителя зрозуміло, що майбутня бібліотекарка цікавилася літературою та історією, була екскурсоводом у ленінському залі³. Її оцінку підтверджує атестат про середню освіту, в якому стояло «відмінно» з української літератури та історії СРСР⁴.

¹ Історико-культурні фонди Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : дослідження, організація доступу та створення електронного ресурсу (2000–2020) / авт. кол.: Т. Д. Антонюк, Н. П. Бондар, Л. М. Гутник та ін. Київ: НБУВ, 2021. 616 с.; Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського у перше десятиліття незалежності України (1991–2002) : монографія / авт. кол.: Т. Д. Антонюк, Т. І. Арсеєнко, Н. П. Бондар та ін.; відп. ред. Л. А. Дубровіна. Київ: НБУВ, 2019. 452 с.

² Архів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Оп. Зос. Арк. 1–2, 13 (Особова справа Дегтяренко Лариси Олександрівни (Клищенко)).

³ Там само. Арк. 14.

⁴ Там само. Арк. 3.

Фото
Л. Дегтяренко
з особової справи
[1965 р.]

НБУВ стала першим і останнім місцем роботи Л. Дегтяренко, куди вона прийшла у вересні 1965 р. і звільнилася у зв'язку з виходом на пенсію у 2015 р. А це – 50 років відданої праці, життя, присвяченого бібліотеці. У відділі спеціального зберігання Л. Дегтяренко розпочала свою діяльність уже з 1966 р. як молодша бібліотекарка. За роки роботи вона змінила посади бібліотекарки, старшої бібліотекарки та редакторки, головної бібліотекарки і стала завідувачкою відділу у вересні 1989 р. Саме робота в ЦНБ надихнула Ларису Олександрівну продовжити своє навчання на бібліотечному факультеті в Київському державному інституті культури. У 1971 р. вона отримала диплом за спеціальністю «бібліотекознавство та бібліографія»⁵.

Л. Дегтяренко була призначена в секретний відділ, де за радянських часів зберігалися вилучені із загального обігу видання, що вважалися «буржуазно-націоналістичними», оскільки належали перу заборонених авторів і, як правило, суперечили офіційній ідеології. Термін «українінка» не вживався взагалі. Такі книги надходили до відділу від Головного управління охорони державних таємниць у пресі при Раді міністрів СРСР та УРСР, із фондів Комітету державної безпеки, Міністерства закордонних справ шляхом конфіскації у представників опозиції. Часом їх відбирали на кордоні в українських націоналістів, які намагалися провезти книги на територію УРСР, щоб тут їх підпільно поширювати. Траплялися випадки, коли книги могли закуповувати за кордоном самі співробітники КДБ для ознайомлення з «ворожою літературою».

У «спецхрані» Л. Дегтяренко працювала із зарубіжною українською, що було окремим напрямом робіт, займалася організацією каталогів і картотек на нові зарубіжні періодичні видання, які надходили до відділу, редагуванням каталогів вітчизняних видань, вела роботу зі створення довідкового апарату на вітчизняні видання і робочих картотек відділу. Враховуючи специфіку роботи спецслужб, Л. Дегтяренко передивлялася на предмет недозволених вкладень літературу, отриману на поштамті, вилучала рекламні матеріали. Систематично переглядала книжкові виставки, підготовлені різними підрозділами ЦНБ і слідкувала, щоб на них не було представлено забороненої літератури і символів. Перевіряла колекції, літературу обмінно-резервних фондів, подаровані примірники, книги з букіністичних магазинів зі вже згаданою метою. Працювала з читачами, консультувала співробітників спецфон-

⁵ Архів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Оп. Зос. Арк. 1–2, 8, 16, 19, 24, 54, 75.3 (Особова справа Дегтяренко Лариси Олександрівни (Клищенко)).

дів інших установ АН УРСР, а з кінця 1980-х років ще й міста і республіки. Лариса Олександрівна брала активну участь у семінарах, що їх проводив Головліт УРСР. Здійснювала контроль за виконанням його наказів. Була членкинею групи народного контролю⁶. Неодноразово працювала в комісіях ЦНБ з упорядкування рукописів і книг бібліотеки та правильності використання розцінок на бібліотечно-бібліографічні процеси, перегляду обмінно-резервного фонду з метою виявлення малоцінної, дефектної літератури⁷. У 1987 р. була включена до складу міжвідомчої комісії з перегляду літератури «спецхрану» з метою її повернення в загальний фонд.

Л. Дегтяренко була членкинею Всесоюзної Ленінської комуністичної спілки молоді, Комуністичної партії Радянського Союзу і партійного бюро ЦНБ⁸, що було не останньою умовою для роботи в спецхові.

Із реорганізацією в 1991 р. спецфонду в сектор зарубіжної україніки відділу обслуговування літературою гуманітарного профілю Л. Дегтяренко була призначена завідувачкою сектору, а зі створенням у червні 1992 р. відділу – завідувачкою відділу⁹. Л. Дегтяренко доклала чимало зусиль до перетворення сектору зарубіжної україніки у повноцінний науковий відділ. Так, уперше за багато років під її керівництвом у відділі розпочалася дослідницька діяльність, спрямована на розкриття вмісту його фондів.

Основу структурного підрозділу склав фонд колишнього відділу спеціального зберігання літератури, у якому в радянський час перебували вилучені із загального обігу видання, що не відповідали офіційній ідеології. Працюючи у цьому підрозділі до створення ВЗУ, Л. Дегтяренко багато років сприяла рятуванню цих книжок для української історії та культури¹⁰.

Із відновленням незалежності й переформатуванням «спецхрану» Л. Дегтяренко зіштовхнулася з великим обсягом роботи. Вона активно зайнялася питаннями вивчення формування фонду та комплектування його в нових умовах, удосконалення методики організаційно-управлінської роботи, ретельно переглянула фонд і частину видань передала до

⁶ Там само. Арк. 57, 73.

⁷ Архів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Оп. 1. Спр. 2328. Арк. 64 (Протоколи № 1–5 засідань завідувачів відділами, 20 лютого – 11 грудня 1990 р.; Спр. 252. Арк. 11 (Накази директора з основної діяльності бібліотеки, 1989 р.).

⁸ Там само. Оп. 3ос. Арк. 1, 55, 57, 73 (Особова справа Дегтяренко Лариси Олександрівни (Клищенко)).

⁹ Там само. Арк. 35, 39.

¹⁰ 50 років служіння Україні, Національній бібліотеці, книзі : Дегтяренко Лариса Олександрівна (02.12.1946 – 22.04.2022) // Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/5886> (дата звернення: 07.06.2023).

Фото Л. О. Дегтяренко у сховищі відділу зарубіжної україніки НБУВ [бл. 2011–2012 рр.].

основних фондів. У ці роки відділ відвідувала рекордна кількість читачів і потрібно було правильно організувати їх обслуговування, надавати довідки та консультації по матеріалах відділу. Для прикладу, згідно зі звітами відділу в 1992 р. читальний зал зарубіжної україніки відвідало 8 тис. 600 читачів, книговидача становила 41 тис. 200 одиниць зберігання, а кількість виконаних довідок – 3 тис. 600. Читальний зал відділу був розрахований на 32 відвідувачі, однак середня кількість користувачів у день перевищувала цю цифру і складала 34 особи. Для забезпечення умов обслуговування бібліотекарі доставляли стільці із сусідніх відділів, адже за од-

ним робочим столом могли працювати 3–4 читачі. Зі слів співробітників відділу, це був безперервний потік читачів і постійні черги за книгами. Л. Дегтяренко та її колеги впоралися з цим викликом, враховуючи контраст із доволі обмеженою кількістю відвідувачів у роки роботи засекреченого спецфонду. Також потрібно було опрацьовувати велику кількість примірників дарованої літератури з діаспори, що надходила у цей період, і вливати їх у фонд відділу. Так, у 1992 р. до відділу надійшло 1 тис. 850 од. літератури, у т. ч. шляхом книгообміну та валютної передплати (з документації ВЗУ)¹¹.

За сприяння завідувачки ВЗУ в 1993 р. було завершено роботу з централізованого опрацювання колекції «Реабілітована література» у фонді, де зібрано раніше заборонені вітчизняні видання (з документації ВЗУ). Ця надзвичайно цінна колекція та публікації закордонних українців заклали основу фонду нового відділу.

Лариса Олександрівна керувала усіма напрямками діяльності підрозділу, зокрема роботою над створенням електронних каталогів книжкових і анотованих україномовних періодичних видань зарубіжної україніки і у такий спосіб долучилася до процесу автоматизації бібліотеки.

¹¹ Тут і далі йдеться про внутрішню документацію відділу (індивідуальні звіти, листування, письмові довідки тощо), яка не передається до архіву НБУВ.

Саме за її завідування співробітники почали вести електронні каталоги: з 2002 р. книжкові, а з 2008 р. – періодичних видань (з документації ВЗУ). Вона займалася підбором літератури з метою оцифрування для порталу НБУВ, питаннями комплектації відділу, редагувала систематичний каталог. Наприкінці 1990-х років виокремила кілька особливо цікавих для читачів рубрик: «Голодомор 1932–1933 рр.», «Українці у вільному світі», «Діяльність ОУН, УПА», «Чорнобильська трагедія»¹². Разом з іншими співробітниками вела роботу щодо наповнення картотеки персоналій про видатних учених, письменників, громадських і політичних діячів українського зарубіжжя (з документації ВЗУ).

«Лариса Дегтяренко керувала та безпосередньо брала участь у наукових дослідженнях із створення національної бібліографії України, формування бібліотечно-інформаційних ресурсів зарубіжної україніки, електронних баз даних: «Українознавчі центри поза межами України», «Електронний анотований каталог україномовних книжкових видань зарубіжної україніки», «Електронний анотований каталог україномовних періодичних видань зарубіжної україніки» в межах науково-дослідної теми «Міжнародний зведений каталог-репертуар української книги»...»¹³ – йдеться в подяці т. в. о. генеральної директорки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського Т. Павлуші у зв'язку з виходом Лариси Олександрівни на пенсію.

За часів керівництва Л. Дегтяренко відділом він перетворився на один із провідних бібліотечних центрів літератури з українознавства, став книжковою базою для широких наукових досліджень, науковою лабораторією вивчення зарубіжного українознавства. Колектив відділу обслуговував велику кількість читачів, проводив аналітичну та бібліографічну роботу у сфері українознавства, брав участь у дослідженні історії бібліотеки, готував наукові статті, де розкривалися фонди, надавав кваліфіковані консультації та почав проводити популяризаційні заходи: зустрічі з видатними вченими й культурними діячами, виставки, презентації книжок і колекцій, що розкривали духовну спадщину українського народу¹⁴.

Л. Дегтяренко паралельно з адміністративною роботою готувала наукові публікації за профілем роботи відділу, що ґрунтувалися на

¹² Архів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Оп. Зос. Арк. 42, 50. (Особова справа Дегтяренко Лариси Олександрівни (Клищенко)).

¹³ Піввіку відданого служіння бібліотеці // Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Прес-служба НБУВ. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/2352> (дата звернення: 07.06.2023).

¹⁴ 50 років служіння Україні, Національній бібліотеці, книзі : Дегтяренко Лариса Олександрівна (02.12.1946 – 22.04.2022) // Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/5886> (дата звернення: 07.06.2023).

вивченні досвіду установ, організацій, які зберігали видання зарубіжної україніки, видавничій діяльності українознавчих центрів, видавництва поза межами України.

Зауважимо, що як співробітниця відділу спеціального зберігання, Л. Дегтяренко не займалася науковою діяльністю, оскільки це зовсім не було передбачено у його роботі. Однак з утворенням ВЗУ в 1992 р. ситуація змінилася, і цей напрям став обов'язковим для розроблення. Його завідувачка не здобула наукових ступенів, однак намагалася розвивати таку діяльність у силу власних можливостей спільно зі своїми співробітниками.

Безумовно, Л. Дегтяренко основну увагу у своїх дослідженнях приділяла історії відділу та специфіці його роботи. Саме її перу належать перші дослідження з історії фонду спеціального зберігання НБУВ, розпочаті на початку 1990-х років.

Л. Дегтяренко та співробітниця відділу Г. Дідківська вели історію ВЗУ від створення відділу «Україніка» у 1922 р. (насправді, згідно зі статутом Бібліотеки за 1919 р., останній постав у 1919 р. – О. Д.)¹⁵ і продовжили її організацією спецфонду та його ліквідацією¹⁶. Основний акцент у дослідженні авторками зроблено на наповненості фонду ВЗУ. Вони подають перелік найцінніших книг відділу з різних галузей знань та їх кількість у різні часи, при цьому не забувають сказати про обмежені умови доступу до матеріалів спецфонду. Л. Дегтяренко перелічила репресованих авторів, зазначила роки надходження книг до спецфонду, і як він поповнювався з розсекреченням і перетворенням у відділ зарубіжної україніки. Щоправда, зі статті для читачів залишилося незрозумілим, які книги зберігалися саме у спецфонді, а які надійшли до відділу після його відкриття. Л. Дегтяренко продовжила згадане дослідження з О. Супронюк – колегою по відділу, в якому розказано про завдання та види робіт структурного підрозділу у 2000-і роки і його фонд. Зауважимо, що авторки помилково ототожнюють дату відкриття читального залу зарубіжної україніки з датою створення відділу¹⁷.

¹⁵ Див.: Статут Національної бібліотеки Української Народньої Республіки в м. Києві, при Українській академії наук. Перший піврік існування Української академії наук у Києві та начерк її праці до кінця 1919 року / Укр. Акад. наук; ред. А. Ю. Кримський. Київ: Друк. Укр. наук. т-ва, 1919. С. 52–56; Штати Національної бібліотеки України. Там само. С. 56–58.

¹⁶ Дідківська Г., Дегтяренко Л. Фонд відділу зарубіжної україніки // Бібліотечний вісник. Київ, 1998. № 2. С. 36–39.

¹⁷ Дегтяренко Л. А., Супронюк О. К. Отдел зарубежной украиники Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского // Библиотеки национальных академий наук : проблемы функционирования, тенденции развития. Киев : Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского, 2009. Вып. 7. С. 321–326.

Уже в перших своїх публікаціях Л. Дегтяренко розглядає зарубіжну україніку як складову української культури. У статті «Бути духовно єдиними»¹⁸ (у співавторстві з Г. Дідківською) подано інформацію про поповнення фонду відділу за рахунок дарів вихідців із діаспори, а також їх суспільно-політичних та освітніх інституцій. Виокремлено періодику та авторів, книги яких користувалися найбільшою популярністю у читачів. Л. Дегтяренко та О. Супронюк поглибили вивчення теми книжкових колекцій відділу у своїх дослідженнях, де вказали їх склад, відомості про фондоутворювачів та особливості надходження¹⁹. У дослідниць є окрема стаття, що характеризує інформаційний ресурс відділу – електронний каталог україномовних книжкових видань фонду. Основний наголос тут зроблено на особливостях бібліографічного опису діаспорних видань²⁰.

Також Л. Дегтяренко присвятила кілька своїх досліджень видатному мовознавцю, громадському активісту Я. Рудницькому, колекцію книг якого було подаровано відділу. Лариса Олександрівна здійснила огляд міжнародного наукового симпозіуму «Ярослав Богдан Рудницький – видатний український мовознавець, славіст, педагог, видавець» (17 серпня 2001 р., м. Київ), що проходив у НБУВ, і підкреслила найвагоміші здобутки вченого з діаспори²¹. Вона описала його мовознавчу та літературознавчу спадщину, що зберігається у ВЗУ, вказала на серії УВАН, які він редагував, видання з історії бібліотек у США та Канаді, подорожні нотатки з українських діаспорних центрів. Також Л. Дегтяренко навела приклади видань про самого науковця²². Спільно з О. Супронюк простудіювала його досягнення у сфері книгознавства, внесок у вивчення українознавчих фондів провідних зарубіжних і діаспорних

¹⁸ Дегтяренко Л. О., Дідківська Г. Г. Бути духовно єдиними // Бібліотечний вісник. Київ, 1993. № 1–2. С. 54–55.

¹⁹ Дегтяренко Л. О., Супронюк О. К. Огляд джерельної бази видань діячів української діаспори з фонду відділу зарубіжної україніки НБУВ // Особисті книжкові колекції та особові фонди діячів української діаспори в бібліотеках та архівах України : збірник матеріалів конференції (28 січня 2004 р., м. Київ). Київ : Наукова бібліотека Національного університету «Киево-Могилянська академія»; Національна парламентська бібліотека України, 2004. С. 30–36.

²⁰ Дегтяренко Л. О., Супронюк О. К. Електронний інформаційно-аналітичний каталог фонду зарубіжної україніки як бібліотечно-інноваційний продукт // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2003. Вип. 13. С. 194–197.

²¹ Дегтяренко Л. Міжнародний науковий симпозіум «Ярослав Богдан Рудницький – видатний український мовознавець, славіст, педагог, видавець» (17 серпня 2001 р.) // Бібліотечний вісник. Київ, 2001. № 6. С. 7.

²² Дегтяренко Л. О. Інтелектуальна спадщина Ярослава Богдана Рудницького у фондах відділу зарубіжної україніки НБУВ // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2006. Вип. 16. С. 294–298.

книгозбірень і в розвиток бібліотечної справи українців у світі²³. Обидві дослідниці спільно проаналізували й книгознавчу, бібліотекознавчу та бібліографічну діяльність В. Дорошенка, особливу увагу приділивши його бібліографічній шевченкіані та франкіані²⁴.

Л. Дегтяренко цікавилася також особливостями друку, паперу, формату українських видань періоду Української революції 1917–1921 рр., що зберігалися у відділі в колекції «Реабілітована література»²⁵. Вивчала спадок Бібліотеки української літератури в Москві й написала рецензію на книгу Ю. Кононенка, Є. Белошинської, В. Слюсарчука «И лишь неизменна книга: к 80-летию создания Библиотеки украинской литературы в Москве» (М., 2002)²⁶.

Як завідувачка відділу Л. Дегтяренко брала участь у міжнародних конференціях, круглих столах. На перших бібліотечних заходах розробляла фондознавчі питання спеціалізованих фондів «Кумуляція фонду зарубіжної україніки» («Дослідження фондів наукових бібліотек України: сучасний стан та перспективи розвитку: Перша наукова сесія Інституту бібліотекознавства ЦНБ ім. В. І. Вернадського» (29 жовтня 1992 р., м. Київ))²⁷ та покращення системи обслуговування читачів – «Обслуговування літературою української діаспори в ЦНБ» («Удосконалення системи обслуговування читачів наукової бібліотеки: Друга наукова сесія Інституту бібліотекознавства ЦНБ ім. В. І. Вернадського» (17 червня 1993 р., м. Київ))²⁸. Зокрема, була організатором та учасником Міжнародного наукового симпозіуму в рамках III Всесвітнього

²³ Дегтяренко Л., Супронюк О. Книгознавець Ярослав-Богдан Рудницький // Вісник Книжкової палати. 2011. № 6. С. 32–35.

²⁴ Дегтяренко Л. О., Супронюк О. К. Книгознавчі та бібліографічні праці В. В. Дорошенка періоду еміграції (1944–1963) // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ : Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2007. Вип. 19. С. 479–487.

²⁵ Омельченко М., Затока Л., Дегтяренко Л. Особливості паперу документів відділу «Зарубіжна україніка» періоду 1917–1921 рр. Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського // Студії з архів. справи та документознавства. Київ : Український держ. наук.-дослід. ін-т арх. справи та документознавства, 1998. Т. 3. С. 63–64.

²⁶ Дегтяренко Л. У книгах літопис часів : до 80-річчя Бібліотеки української літератури в Москві // Бібліотечний вісник. Київ, 2003. № 1. С. 31–32.

²⁷ Дегтяренко Л. О. Кумуляція фонду зарубіжної україніки // Дослідження фондів наукових бібліотек України : сучасний стан та перспективи розвитку : Перша наукова сесія Інституту бібліотекознавства (29 жовтня 1992 р., м. Київ) : тези доп. Київ : ЦНБ ім. В. І. Вернадського, 1992. С. 20–21.

²⁸ Дегтяренко Л. О. Обслуговування літературою української діаспори в ЦНБ // Удосконалення системи обслуговування читачів наукової бібліотеки : Друга наукова сесія Інституту бібліотекознавства (17 червня 1993 р., м. Київ) : тези доп. Київ : ЦНБ ім. В. І. Вернадського, 1992. С. 31–32.

форуму українців 18–20 серпня 2001 р. (м. Київ), де виступила з доповіддю про творчу спадщину Я. Рудницького²⁹.

Л. Дегтяренко активно долучилася до складання науково-бібліографічного покажчика «Українська революція і державність (1917–1920 рр.)»³⁰, послуговуючись задля цього матеріалами фонду відділу. Також брала участь в упорядкуванні літератури ВЗУ для 3-томного бібліографічного покажчика «Україномовна книга у фондах НБУВ»³¹. Разом зі співробітницею відділу В. Березкіною у 2007 р. долучилася до суспільно-політичного та культурно-просвітницького проекту, ініційованого Всеукраїнським громадським об'єднанням «За Помісну Україну!», – «Українці в світі». Було опрацьовано понад 50 довідково-інформаційних джерел, досліджено 286 біографій видатних українців³². Результатом проекту стало відкриття згодом національної галереї портретів видатних українців – «Українці в світі»³³.

Поряд із науковою роботою Л. Дегтяренко займалася культурно-просвітницькими справами: у 2001 р. відібрала видання з відділу для виставки «Вдивляючись в Чумацьке семизір'я» в Українському народному домі; у 2003 р. спільно з Бібліотекою імені Олега Ольжича організувала книжково-газетну виставку, присвячену виходу першого номера часопису «Українське слово» (Київ, 1941); у 2005 р. звіряла публікації про українських політичних в'язнів для російського товариства «Меморіал»³⁴, яке готувало біографічний словник «Диссиденты Центральной и Восточной Европы».

²⁹ Архів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Оп. Зос. Арк. 45. (Особова справа Дегтяренко Лариси Олександрівни (Клищенко)).

³⁰ Українська революція і державність (1917–1920 рр.) : науково-бібліографічне видання / ред. кол.: О. С. Онищенко (гол.) та ін. Київ : Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2001. 808 с.

³¹ Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 1798–1923 : бібліогр. покажч. : в 3 т. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; редкол.: О. С. Онищенко (гол.) та ін. Київ, 1996–2002.

³² Історико-культурні фонди Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : дослідження, організація доступу та створення електронного ресурсу (2000–2020) / авт. кол.: Т. Д. Антонюк, Н. П. Бондар, Л. М. Гутник та ін. Київ: Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2021. С. 168–169.

³³ Про надання галереї портретів видатних українців «Українці в світі» статусу національної : Указ Президента України № 167/2010 від 15 лютого 2010 р. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/10450.html> (дата звернення: 10.06.2023).

³⁴ Архів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Оп. Зос. Арк. 45 (Особова справа Дегтяренко Лариси Олександрівни (Клищенко)).

Л. Дегтяренко як завідувачка відділу налагоджувала міжнародне співробітництво бібліотеки. Навесні 1992 р. за програмою наукових обмінів відвідала м. Прагу (Чехословаччина) з метою вивчення історії та традицій опрацювання національних фондів у тамтешній Слов'янській бібліотеці, що функціонувала при Національній бібліотеці Чехословаччини. У свою чергу до відділу приїхала працювати наукова співробітниця згаданої бібліотеки, письменниця та літературознавиця М. Няхай. Із відновленням незалежності України НБУВ і, зокрема, ВЗУ мали честь приймати у себе вчених зі світовим іменем, таких як: Я. Рудницький, Л. Винар, В. Жила, С. Ярмусь; відомих українських письменників і поетів Я. Славутича, М. Богачевську-Хом'як, С. Кузьменко; видавця добре знаного у всьому світі видавництва «Смолоскип» та автора публіцистичних і літературознавчих праць О. Зінкевича та ін., – згадувала у своїй довідці «Фонд відділу зарубіжної україніки у системі науково-інформаційних ресурсів НБУВ» Л. Дегтяренко (з документації ВЗУ).

Лариса Олександрівна встановлювала контакти з представниками діаспор різних країн задля поповнення фонду зарубіжної україніки. Вона підготувала текст «Звернення до всіх українських видавців, українознавчих установ і громадянства в діаспорі» з цією ж метою³⁵. Вела листування щодо передавання літератури відділу з Т. Носко-Оборонів (помічниця та референтка Я. Рудницького, Канада), Л. і З. Марцюками (З. Марцюк – фінансовий референт Організації українських націоналістів (далі – ОУН), Німеччина), Я. Славутичем (письменник, поет, мовознавець, літературознавець, Канада), С. Семенюком (ветеран ОУН-УПА, політв'язень, один із керівників Норильського повстання, Польща), М. Чорній (мисткиня, педагогиня, поетеса, Австралія), І. Коляскою (письменник, Канада), Д. Гузарем-Струком (літературознавець, редактор «Encyclopedia of Ukraine», Канада, Німеччина), А. Грегоровичем (журналіст, історик, бібліотекар, Канада), І. Чабан (головна редакторка «Нашого життя», США), Г. Черінь (поетеса, письменниця, бібліотекарка, США), І. Яріш (переміщена особа в таборах Ді-Пі, громадська діячка, Канада), М. Кейван (письменниця, громадська діячка, Канада), І. Савченком (Англія), Б. Ковалем (публіцист, громадський діяч, США), А. Гладилевичем (член «Пласту» в Монреалі, Канада), С. Мудриком (керівник розвідки ОУН, заступник президента Світового конгресу вільних українців в Європі, Німеччина), Б. Околот-Скобовичем (лікар, публіцист, член Української громади в Швеції, Швеція) та ін. (з документації ВЗУ).

Понад 50 центрів, бібліотек і громадських організацій з різних країн і континентів надсилали свою літературу до НБУВ. На час відкриття відділу в ньому було 1 тис. 500 книжок і 4 тис. 300 журналів,

³⁵ Архів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Оп. Зос. Арк. 45 (Особова справа Дегтяренко Лариси Олександрівни (Клищенко)).

а за наступні чверть століття фонд збільшився до 30 тис. книжкових, періодичних і продовжуваних видань³⁶.

У 1993 р. і 2005 р. Лариса Олександрівна була нагороджена почесними грамотами Президії НАН України, а в 1998 р. – грамотою Міністерства культури і мистецтв України³⁷.

Зі слів колег, Л. Дегтяренко відзначалася доброзичливістю та чуйністю, цінувала роботу підлеглих. Вона була настільки віддана бібліотечній справі, що ще в молоді роки, коли створювала каталоги, задля зручності читачів змінила свій почерк. Особливо переймалася надходженням до фонду відділу нових видань і чудово пам'ятала його склад.

Таким чином, півстоліття праці Л. Дегтяренко в стінах бібліотеки були поцінованими не лише її колегами, а й дослідниками зарубіжної україніки. Завдяки її старанням було розбудовано відділ зарубіжної україніки, сформовано його колектив, відданий бібліотечній справі та українознавчим дослідженням, суттєво поповнено книжкові зібрання відділу, що були раніше «ув'язнені» у спецфонді, через налагодження зв'язків із закордонними українознавчими центрами. Завдяки значному практичному досвіду та високому професіоналізму Л. Дегтяренко вдалося на належному рівні забезпечити комплектування фонду, організувати роботу зі створення його довідкового апарату, карткових, а згодом й електронних каталогів, зокрема аналітичної бази даних періодичних видань відділу. Саме Л. Дегтяренко здійснила перші спроби дослідити фонд спеціального зберігання, що стало можливим з його відкриттям для широкого кола читачів. Вона спільно зі співробітниками відділу критично оцінила його наповненість і виділила найцінніші видання. На відміну від успішної організаційної діяльності, наукові здобутки Лариси Олександрівни виглядають скромнішими. За браком джерел та історіографії її статті мають ознайомчий характер і не дають повного уявлення про роботу спецфонду, однак вони є корисним джерелом, що спрямовує дослідників на подальші розвідки. Перспективи подальших студій вбачаємо у вивченні унікальних фондів відділу та різних аспектів його роботи.

REFERENCES

1. Antoniuk, T. D., Arseienko, T. I., Bondar, N. P. ... & Yatsenko, O. M.; Dubrovina, L. A. (Ed.). (2019). *Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni*

³⁶ 50 років служіння Україні, Національній бібліотеці, книзі: Дегтяренко Лариса Олександрівна (02.12.1946 – 22.04.2022) // Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/5886> (дата звернення: 07.06.2023).

³⁷ Архів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Оп. Зос. Арк. 44, 49 (Особова справа Дегтяренко Лариси Олександрівни (Клищенко)).

V. I. Vernadskoho u pershe desiatylittia nezalezhnosti Ukrainy (1991–2002) [Vernadsky National Library of Ukraine in the first decade of Ukraine's independence (1991–2002)]. Kyiv: NBUV. [in Ukrainian].

2. Antoniuk, T. D., Bondar, N. P., Hutnyk, L. M. ... & Yukhymets, H. M. (2021). *Istoryko-kulturni fondy Instytutu knyhoznavstva Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho : doslidzhennia, orhanizatsiia dostupu ta stvorennia elektronnoho resursu (2000–2020)* [Historical and cultural fonds of the Institute of book studies of the Vernadsky National Library of Ukraine : research, organization of access and creation of an electronic resource (2000–2020)]. Kyiv : NBUV. [in Ukrainian].

3. Degtyarenko, L. A. & Supronyuk, O. K. (2009). Otdel zarubezhnoy ukrainiki Nacionalnoy biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskogo [The Department of Foreign Ucrainica of the Vernadsky National Library of Ukraine]. *Biblioteki nacionalnykh akademiï nauk: problemy funkcionirovaniia, tendentsii razvitiia*, 7, 321–326. [in Russian].

4. Dehtiarenko, L. (2001). Mizhnarodnyi naukoviï sympozium «Iaroslav Bohdan Rudnytskyi – vydatnyi ukrainskyi movoznavets, slavist, pedahoh, vydavets» (17 serpnia 2001 r.) [International scientific symposium «Yaroslav Bohdan Rudnytskyi – an outstanding Ukrainian linguist, a specialist in Slavic studies, teacher, publisher» (August 17, 2001)]. *Bibliotechnyi visnyk*, 6, 7. [in Ukrainian].

5. Dehtiarenko, L. (2003). U knyhakh litopys chasiv : do 80-richchia Bibilioteky ukrainskoi literatury v Moskvi [In books, chronicle of times : to the 80th anniversary of the Library of Ukrainian Literature in Moscow]. *Bibliotechnyi visnyk*, 1, 31–32. [in Ukrainian].

6. Dehtiarenko, L. O. (1992). Obsluhovuvannia literaturoiu ukrainskoi diaspory v TsNB [Service with literature of Ukrainian diaspora in the CSL]. *Udoskonalennia systemy obsluhovuvannia chytachiv naukovoï biblioteky : Druha naukova sesiia Instytutu bibliotekoznavstva: tez. dop.* [Improvement of the system of service of the readers of the scientific library : the Second scientific session of the Institute of library studies: abstracts of papers]. Kyiv : TsNB im. V. I. Vernadskoho (pp. 31–32). [in Ukrainian].

7. Dehtiarenko, L. O. (2006). Intelektualna spadschyna Yaroslava Bohdana Rudnytskoho u fondakh viddilu zarubizhnoi ukrainiky NBUV [The intellectual heritage of Yaroslav Bohdan Rudnytskyi in the fonds of the Department of Foreign Ucrainica of the VNLU]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 16, 294–298. [in Ukrainian].

8. Dehtiarenko, L. O. & Didkivska, H. H. (1993). Buty dukhovno iedynymy [To be spiritually united]. *Bibliotechnyi visnyk*, 1–2, 54–55. [in Ukrainian].

9. Dehtiarenko, L. O. & Suproniuk, O. K. (2003). Elektronnyi informatsiino-analitychnyi kataloh fondu zarubizhnoi ukrainiky iak bibliotekno-innovatsiinyi produkt [Electronic information and analytic catalog of the fonds of foreign Ucrainica as a library and innovative product]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 13, 194–197. [in Ukrainian].

10. Dehtiarenko, L. O. & Suproniuk, O. K. (2004). Ohliad dzherelnoi bazy vydan diiachiv ukrainskoi diaspory z fondu viddilu zarubizhnoi ukrainiky NBUV [Review of the source base of publications of figures of Ukrainian diaspora from the fonds of the Department of Foreign Ucrainica of the VNLU]. *Osobyisti knyzhkovy kolektsii ta osobovy fondy diiachiv ukrainskoi diaspory v bibliotekakh ta*

arkhivakh Ukrainy: zbirnyk materialiv konferentsii [Personal book collections and personal fonds of the figures of the Ukrainian diaspora in libraries and archives of Ukraine: a collection of proceedings of the conference]. Kyiv : Naukova biblioteka Natsionalnoho universytetu «Kyievo-Mohylianska akademiia»; Natsionalna parlamentska biblioteka Ukrainy (pp. 30–36). [in Ukrainian].

11. Dehtiarenko, L. O. & Suproniuk, O. K. (2007). Knyhoznavchi ta bibliohrafichni pratsi V. V. Doroshenka periodu emihratsii (1944–1963) [Book studies and bibliographical works of V. V. Doroshenko during the period of emigration (1944–1963)]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 19, 479–487. [in Ukrainian].

12. Dehtiarenko, L. & Suproniuk, O. (2011). Knyhoznavets Yaroslav-Bohdan Rudnytskyi [Book connoisseur Yaroslav-Bohdan Rudnytsky]. *Visnyk Knyzhkovoi palaty*, 6, 32–35. [in Ukrainian].

13. Dekhtiarenko, L. O. (1992). Kumuliatsiia fondu zarubizhnoi ukrainiky [Cumulation of the fonds of Foreign Ucrainica]. *Doslidzhennia fondiv naukovykh bibliotek Ukrainy : suchasnyj stan ta perspektyvy rozvytku : Persha naukova sesiia Instytutu bibliotekoznavstva : tez. dop.* [Researches of the fonds of scientific libraries of Ukraine : current state and prospects of the development : First scientific session of the Institute of library studies: abstracts of papers]. Kyiv : TsNB im. V. I. Vernadskoho (pp. 20–21). [in Ukrainian].

14. Didkivska, H. & Dehtiarenko, L. (1998). Fond viddilu zarubizhnoi ukrainiky [Fonds of the Department of Foreign Ucrainica]. *Bibliotechnyi visnyk*, 2, 36–39. [in Ukrainian].

15. Omelchenko, M., Zatoka, L. & Dehtiarenko, L. (1998). Osoblyvosti paperu dokumentiv viddilu «Zarubizhna ukrainika» periodu 1917–1921 rr. Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho [Peculiarities of paper of documents of the Department «Foreign Ucrainica» during 1917–1921s of the Vernadsky National Library of Ukraine]. *Studii z arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva*, 3, 63–64. [in Ukrainian].

16. Onyschenko, O. S. et al. (Eds.). (2001). Ukrainska revoliutsiia i derzhavnist (1917–1920 rr.) [Ukrainian revolution and statehood (1917–1920)]. Kyiv : NBUV. [in Ukrainian].

Olesya Dzyra

Candidate of Historical Sciences,
Head of the Department of Foreign Ucrainica,
Institute of Book Studies
of Vernadsky National Library of Ukraine
of National Academy of Sciences of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3928-3824>

LARYSA DEHTYARENKO (1946–2022): HALF A CENTURY OF WORK IN THE LIBRARY FIELD

Abstract. The article enlightens the life path and scientific accomplishments of Larysa Oleksandrivna Dehtyarenko (1946–2022), the head of the department

of foreign Ucrainica of the Vernadsky National Library of Ukraine, who devoted fifty years of her life to library work. L. Dehtyarenko has been working for many years as a staff member and the head of the special storage fonds, but with its reorganization – as the head of the department of foreign Ucrainica. She was a participant in a turbulent stage in its history, namely the declassification of fonds previously prohibited by Soviet censorship for a wide circles of readers. In this connection, **the aim of the research** is to analyze information about the professional growth and research activity of L. Dehtyarenko, directed at revealing the secret fonds at the time. **Methods** of analysis, synthesis, comparative-historical, problematic-chronological and biographical methods were used to write the article. **The scientific novelty** of the research is the representation of the first biography of L. Dehtyarenko, which in its turn reveals the activities of the special storage fonds (1960–1980s), transformed in 1992 into the department of foreign Ucrainica. **Conclusions.** L. Dehtyarenko devoted years of work to the preservation and promulgation of valuable Ukrainian literature in the VNLU, which consisted of publications of diaspora and repressed authors. L. Dehtyarenko studied the fonds, engaged in book and librarian studies. She was one of the first to start writing the history of the special storage fonds of the Central Scientific Library of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR. As its staff member tried to protect books and magazines from destruction. However, she could not prevent the removal of books from the main book depository and the total majority of the orders of the General Directorate for the Protection of State Secrets in Print under the Council of Ministers of the Ukrainian SSR, to which the special fonds was subordinated. With its closure, she strongly advocated the creation of a scientific department of foreign Ucrainica, of which she became the first head and has been organizing its work for more than twenty years.

Key words: L. Dehtyarenko; special storage fonds; department of foreign Ucrainica of the Vernadsky National Library of Ukraine; book studies.